

Psykopaatit keskuudessamme

Robert D. Hare, *Ilman omaatuntoa*. Suomentaneet Veijo Kiuru ja Pirjo Haapoja.

Gilgames, Helsinki 2004. 206 s.

Hiljattain Suomessa vierailleen Robert D. Haren psykopaatteja käsittelevä *Ilman omaatuntoa* on kustantajan mukaan ollut kysytty kirja. Aihe tuntuu kiinnostavan ja koskettavan ihmisiä monella tasolla; työelämässä, koulussa, oikeuslaitoksessa, terveydenhuollossa ja arkipäivän ihmissuhteissa. Hare on kirjoittanut muitakin teoksia nimenomaan psykopaateista, mutta *Ilman omaatuntoa* on ensimmäinen suomenmennettu. Psykopatiasta käytetään usein määritettä narsistinen persoonallisuushäiriö, jolloin ilmiö sekoitetaan herkemmin tavalliseen narsismiin. Sana psykopaatti taas sekoittuu arkikielessä kiihkoiluun ja fanatismiin, vaikka ainakin Haren teoksessa psykopaateille on ominaista viileä tunteettomuus, jolla he ajavat asiaansa.

Haren mukaan psykopaatteja on noin kaksi prosenttia ihmisistä ja heitä on kaikissa ihmisryhmissä sarjamurhaajista valkokaulustyöntekijöihin. Heidän jälkensä ovat tuhoisia, eivätkä he itse tunne olevan koskaan vastuussa tekemisistään. He tekevät mitä tahtovat ja pystyvät toimimaan ilman sisältä asetettuja rajoituksia. Tuhoisista jäljistään huolimatta psykopaattien tunnistaminen tuntuu Haren mukaan olevan erittäin vaikeaa. Ääritapauksetkin, kuten sarjamurhaajat, ovat saattaneet toimia yhteiskunnassa pitkään, ennen kuin heidät on laitettu aisoihin. Vielä vaikeampaa on tunnistaa lievempiä tapauksia, jotka elävät näennäisen normaalia elämää ja saattavat olla arvostetussa asemassa. Psykopaattien eräitä yhteisiä piirteitä ovat vakuuttavuus ja sujuva ulosanti, jolla uhrien lisäksi hämätään myös viranomaiset. He eivät ole tyhmiä, eivätkä usein edes sivistymättömiä. He saattavat olla korkeasti koulutettuja, mutta kouluttamattomatkin osaavat vainuta sopivat uhrit ja vedota heidän tunteisiinsa.

Tunnistamisen tärkeys

Hare lähestyy aihettaan runsaan empirisen aineiston pohjalta ja suuri osa havainnoista on omakohtaista. Hän on tut-

kinut aihetta vuosikymmeniä ja hankkinut runsaasti tietoa erityisesti vankiloista. Esimerkkiaineistoa esitellään kirjassa paljon. Lukuisat yksittäistapaukset toistavat itseään jossain määrin ja niiden rinnalle olisi kaivannut enemmän teoretisointia. Hare ei juuri viittaa muihin psykologian tai psykiatrian tutkimustuloksiin, tai esitä poikkeittieteellisiä analyysejä psykopatian merkityksestä. *Ilman omaatuntoa* on ennen kaikkea psykopaatien tunnistamisopas, jonka avulla maallikko voi käsitellä aihetta. Erityisen suositeltava se on psykopaatien uhreille.

Luultavasti suurimmalla osalla ihmisistä on jonkinlaista kokemusta psykopateista. Poliisit, juristit, psykiatrit ja vanginvartijat ovat tietenkin heidän kanssaan useimmin tekemisissä. Näillä ryhmillä on aseet, asema ja valmiudet toimia psykopaatien kanssa, mutta Hare kertoo useista tapauksista, joissa psykopaahti naruttaa koko oikeusjärjestelmää. Tunnistamattomuus voi johtaa yhä tuhoisempiin katastrofeihin, sillä psykopaatit eivät pysähdy miettimään. Kanadalainen Hare peräänkuuluttaa yhteiskunnalta jämykkyyttä psykopaatien suhteen. Hän esittää järkeviä perusteita psykopaatiksi tunnistettujen tiukemmalle valvonnalle ja myös kovemmalle rankaisemiselle.

Kaikkein neuvottomin Hare tuntuu olevan etsiessään keinoja psykopaatien muuttamiseksi. Psykiatrialla, valvonnalla, koulutuksella tai oikeudellisilla tuomioilla ei tunnu olevan mitään vaikutusta, sillä psykopateilla ei ole lainkaan paineita muuttaa käytöstään, jossa he eivät näe mitään vikaa. Esimerkkitapauksena Hare mainitsee muun muassa murhaajia, jotka ovat kokeneet vain itse olevansa uhreja. Psykopaatien vastustuskyky on tavallisille ihmisille ja yhteiskunnalle käsittämätön. Heillä on teräksinen sisäinen logiikka, jonka mukaan kaikki on vain itseä varten ja häiriöt johtuvat ulkopuolisista tekijöistä.

Hare ei anna juurikaan toiveita sille, että psykopaatit voisivat muuttua, mutta hän katsoo iällä olevan jonkin verran merkitystä psykopaahtien käytökselle. Vanhempien tapahtuu yleensä jonkinasteinen rauhoittuminen, mikäli psykopaahti sinne saakka ehtii. Hyvin useat menehtyvät ennenaikaisesti runnottuaan läpi omaa etuaan yliampuvan kuluttavasti. Kaikkein vaarallisin kausi on yleensä noin 20-40 vuotiailla miehillä, mutta Hare luettelee esimerkkejä psykopaatien käytöksen ilmenemisestä jo lapsena ja myös naisilla. Synnynnäisten tekijöiden ja ympäristön vaikutuksen osuuden punnitseminen

on myös psykopaatien suhteen vaikeaa. Johdonmukaisesti Hare katsoo ensiarvoisen tärkeäksi kehittää psykopatian ilmenemisen tunnistamista kouluissa, oikeuslaitoksessa, vankein- ja terveydenhuollossa, mutta varoittaa myös leimaamisen riskistä.

Heitä on kaikkialla

Hare keskittyy erillisessä luvussa valkokauluspsykopaatteihin korostaen heidän vahingollisuutensa olevan erityisen vaikeasti havaittavissa. Koulutetut psykopaatit toimivat monesti hienostuneesti ja he saattavat olla ammatissaan ulkonaisesti hyvinkin osaavia. Ainakin he osaavat antaa vaikutelman kyvykkyydestä ja yhteistyökyvystä. He aiheuttavat todennäköisesti jossakin vaiheessa suurta vahinkoa, koska eivät aseta itselleen millään alueella rajoja, vaan rajat muodostuvat vasta muiden toimesta. Ja koska valkokauluspsykopaatit tuntevat yleensä järjestäytyneen yhteiskunnan rakenteet, he pystyvät toimimaan tehokkaasti. Esimerkkinä Hare esittää liikemieshujarin, joka oli huiputtanut lukuisat pankit antamaan itselleen miljoonien luottoja olemattomilla perusteilla.

Juuri liikemiehet Hare näkee erityisen riskialttiina ryhmänä, sillä oman edun tavoittelu on osa heidän ammattikuvaansa. Voitontavoittelu yhdistyy luontevasti seuralaiseen ja mielistelevään käytökseen, jota ei osata epäillä. Liikemaailman teennäisessä ja egoistisessa ilmapiirissä psykopaatit liikkuvat sulavasti. He ovat hyviä puhumaan, pitävät tunteensa kurissa (jos niitä onkaan), ovat useimmiten nopeita ja teräviä, sekä aistivat uhriensa heikkoudet. Hare suostuu myös länsimaisen oikeusjärjestelmän lepsuutta valkokauluspsykopaatteja ja ylipäänsä talousrikollisia kohtaan. Kiinnijäämisen riski on vähäinen, rangaistukset lievempiä ja vankilaolot selvästi parempia kuin muille rikollisille, jopa niin ankarassa maassa kuin Yhdysvallat.

Liikemiesten lisäksi psykopaatteja löytyy muistakin suurituloisten ryhmistä, kuten lääkäreistä ja asianajajista. Yhden mielenkiintoisen ryhmän Hare jättää teoksessaan vähälle huomiolle. Monia hirmuhallitsijoita Hitleristä Idi Aminiin on pidetty jonkin asteen psykopaatteina. Hare ei kuitenkaan kommentoi näitä tulkintoja, eikä hän muutenkaan spekuloi psykopaatien mahdollisesta osuudesta poliittisessa elämässä. Teoksen yhteiskunnallinen taso jää ylipäänsä melko pintapuoliseksi valitteluksi. Hare keskittyy länsimaisiin yhteiskuntiin ja ennen

kaikkea Pohjois-Amerikkalaisiin, joista hänellä on empiiristä aineistoa. Olosuhteet, joissa hänen käsittelemänsä psykopaatit toimivat, ovat siten erilaiset kuin suurimmalle osalle maailman ihmisistä. Vertailu vähemmän modernisoituneisiin ja köyhempiin yhteiskuntiin olisi saattanut tuodaan teokseen kaivattua yhteiskunnallista syvyyttä.

Viattomuuden loppu

Haren kirjasta kuultaa kaikkialta suuri sympatia psykopaatien uhreja kohtaan, jotka jäävät usein ilman tarvittavaa tukea ja ymmärrystä. Hyvin usein lempeät länsimaiset järjestelmät antavat psykopaatteille liikaa toimintatilaa ja useita mahdollisuuksia, vaikka lopputulos olisi tarkemmalla analyysillä ennustettavissa. Hare ei anna paljon toivoa psykopaatien parempan tunnistamiseen ainakaan arkipäivän elämässä, sillä psykopaatit pystyvät luovimaan sosiaalisissa tilanteissa ja kätkemään luonteensa hyvin pitkälle. Kirjan lopussa Hare antaa lukijalle selviytymisoppaan, joka hiukan muistuttaa naistenlehtien elämänohjeita. Hänen neuvonsa ovat sinänsä tähdellisiä, mutta voivat tarpeeksi pitkälle vietyinä johtaa sulkeutumiseen. Haren sympatia on kuitenkin tarpeen vaikeasti hahmotettavalle ryhmälle, jotka oletettavasti kestävät kärsimänsä vääryydet itseksensä häpeillen antamaansa luottamusta.

Psykopaatteja itseään kohtaan Harella ei sympatiaa riitä ja monet kovan linjan kannattajat esimerkiksi oikeusjärjestelmän suhteen voisivat jopa vedota häneen. Haren esimerkeistä useimmat ovat ääritapauksia, kuten sarjamurhaajia. Tiheän rikosvyyrytyksen kylkiäisenä allekirjoittanut olisi mielellään luenut enemmän tavallisten ihmissuhteiden kehityksestä. Kaikki psykopaatit eivät tapaa tai varasta, vaan nujertavat uhriensa hitaasti ja vähemmän dramaattisesti, kuten Hare myös osoittaa. Hiukan liian usein hänen esittelemänsä asetelmat ovat kuitenkin sensaatiolehtien kissa-hiiri -tasolla. Uhrin tarvitsevat tukensa, mutta viattomien avuttomuuskin on oire.

Joka tapauksessa Haren *Ilman omaatuntoa* on arvokas kirja, joka ansaitsee saamansa huomion ja laajan lukijakunnan. Se olisi tarpeellinen teos ainakin monille opettajille, lääkäreille, juristeille ja poliiseille, sekä varsinkin psykopaahtien seuraajille.

Leif Sundström